

der Philosoph իր քննաճառում, հակառակ Ա. Բուսէի այդ վերջին ենթադրութեան, հիմնուելով մի շարք այլ դիտողութիւնների վրայ, ընդունել էինք Դաւթին կրտսեր Ոլիմպիոդորոսի աշակերտ:

Արդ՝ այդ հակասական եզրակացութիւններն իրանք իրանց վերանում են ու վիճելի խնդիրը հեշտութեամբ պարզուում, եթէ հաւանական համարուի Ոլիմպիոդորոս-Էլիասի միեւնոյն անձ լինելը:

Բացի այդ, խիստ օտարոտի էր թւում, որ Փիլոպոնոսը, որը քաղուածքներ է անում Ժամանակակից մեկնիչների երկերից եւ յիշում Դրանց, կրտսեր Ոլիմպիոդորոս մեկնիչին, որ ակաւաւոր տեղ է բռնում մեկնիչների շարքում, ոչ յիշատակում է, ոչ էլ օգտուում նրա մեկնութիւններից:

Եթէ Էլիասը քրիստոնէութիւն ընդունած նոյն ինքն Ոլիմպիոդորոսն է, այդ դէպքում շատ պարզ է, թէ ինչո՞ւ Յովհաննէս Փիլոպոնոսը, յիշելով Էլիասին, չէ յիշում նաեւ Ոլիմպիոդորոսին:

Ոլիմպիոդորոսի Ներածութեան մեկնութիւնը համարում է կորած: Արդ՝ եթէ վերոյիշեալ մեր ենթադրութիւնը ճիշտ լինի՝ Էլիասին վերագրուած Ներածութեան մեկնութիւնը պէտք է ընդունել նոյն ինքն Ոլիմպիոդորոսի աշխատութիւն:

Վերջապէս՝ Էլիաս-Ոլիմպիոդորոսին միեւնոյն անձն ընդունելով, ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է դառնում, թէ ինչո՞ւ Էլիասը եւ ոչ մի անգամ չէ յիշատակում Ոլիմպիոդորոսի անունն իր երկերում:

Ոլիմպիոդորոս-Էլիասի միեւնոյն անձ լինելու մասին սոյն ենթադրութեան վրայ հրաւերում ենք այն բանասէրների ուշադրութիւնը, որոնք հնարաւորութիւն ունեն օգտուելու եւրոպական հարուստ գրադարանների նիւթերից: Ի նկատի ունենալով վերոյիշեալ նոր ենթադրութիւնը, որ հիմնուած է հայկական տեղեկութիւնների վրայ, հարկաւոր է, իմ կարծիքով, նորից քննութեան առնել յունաց մատենագրութեան տուեալները, որոնց մէջ կարող են թերեւս գտնուել անուշադիր թողնուած նոր վկայութիւններ կամ որոշ ակնարկներ, նպաստաւոր այս խնդրի վերջնական լուծմանը:

Երեւան:

ՊՐՈՓ. Յ. ՄԱՆԱՆԴԻԱՆ

(Շարունակելի:)

UN PROCÉDÉ HAGIOGRAPHIQUE

C'est un procédé très ordinaire chez les hagiographes du moyen âge de présenter la persécution que les chrétiens ont à subir, sous les couleurs les plus sombres.

Le bollandiste H. Delehaye dans "Les légendes hagiographiques", Bruxelles 1905, p. 105, relève les traits principaux qui caractérisent généralement la description d'une persécution.

"Le tableau est poussé au noir, l'empereur ou le juge y apparaissent presque toujours comme des monstres à face humaine, altérés de sang, n'ayant d'autre souci que la destruction de la nouvelle religion, et cela par toute la terre,,.

C'est bien ainsi qu'Elisée au Ve siècle met en scène le roi des Perses, Iazkert II [438 — 457] dans son "Histoire de Vardan et la guerre des Arméniens,,. Mais ce qui est plus intéressant, c'est de voir que Thomas Ardzrouni au Xe siècle, un des plus importants parmi les historiens arméniens, trace le portrait du khalife Oja'far Motewakkel [847 — 861] en copiant tout simplement l'historien Elisée. Les quelques variantes qu'on peut relever dans la seconde rédaction ne sont que des amplifications de la source.

Nous collationnons les deux passages sans autre commentaire.

Elisée, Histoire de Vardan et la guerre des Arméniens, éd. Venise, 1893, p. 12—13.

Thomas Ardzrouni, Histoire des Ardzrounis, éd. Constantinople, 1852, p. 118.

Եւ սկսաւ [Յազկերտ] եղջիւր ածել անօրէնուութեամբ, եւ գողալով հող հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի. եւ թշնամի եւ հակառակորդ երեւեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս ի Քրիստոս, եւ նեղեալ տաղնապէր անխաղաղսէր կենար:

Այլ ոմն Զափր խրոստեւ ամբարհաւած եւ սկսաւ եղջիւր ածել անօրէնութեամբ, եւ գողալով ոգուէր ընդ չորս կողմանս երկրի. եւ նեղեալ տաղնապէր զխաղաղսէր կենար. քանզի կարի սիրելի էր նմա խաղաղութիւն եւ արիւնհեղութիւն. եւ հաւապաղ յանձն իւր տարակուսանք տարուբերէր:

Քանզի յոյժ սիրելի էր թէ յով, եւ կամ յովր նմա խաղաղութիւն, արիւնհեղութիւն. վասն այնորիկ նու թիւն մահաբեր թունից յանձն իւր տարաբերէր իւրոց. եւ կամ ուր վատեթէ յով թափեցից զգառնութիւն թիւնից, կամ զբազմութիւն նետից ի կա-

նւր բացատրեցից զբազմու-
թիւն նետիցն: Իւ առ
յոյժ յիմարութեան իբրեւ
զգազան մի կատարի յար-
ձակեցաւ ի վերայ աշխար-
հին Հունաց:

պարճից խորհրդանոցին,
չարին հնարիմացութեան,
եւ առ յոյժ յիմարու-
թեանն հարեալ ցանկու-
թեամբ, խորհրդին դիմօք,
իբրեւ զգազան մի կատա-
ղեալ սկսաւ յարձակել ի
վերայ աշխարհիս հայոց:

Louvain.

J. MUYLDERMANS

Մ Խ Ի Թ Ը Ր Գ Օ Յ

(Շարտանակութիւն):

«Իւ եթող նա յարձան եւ
յիշատակ գերեզմանի գիրս ի-
մաստախոհս՝ յօգուտ իմաս-
տասիրաց» (Վիր., էջ 115):

Մխիթար Գօշի թողուցած երկասիրու-
թիւններու մասին հետեւեալ բաժանումով կը
խօսիմ:

1. Դատաստանագիրք:
2. Պատմութիւն:
3. Մեկնութիւն Նրեմիայի:
4. Առակք:
5. Մանր երկեր:

1. Դատաստանագիրք: Իրաւամբ կա-
րելի է ըսել թէ Մխիթար¹ իր անունն անմա-
հացուցած է՝ թողլով ապագայ սերնդեան դա-
տաստանի կամ իրաւունքի գիրք մը, ուր նկատի
առնուած է հայկական եկեղեցական եւ գլխա-
ւորաբար աշխարհական իրաւունքը: Հոս չեմ
ուզեր զբաղել այդ գրութեան աղբիւրներու եւ
շարժառիթներու հարցովը, քանի որ ինքն ար-
դէն մանրամասն թուած է իր աղբիւրները եւ
յառաջ բերած այն պատճառները, որոնք զինքը
բարոյապէս ստիպած են նման գործի մը լծուե-
լու: Նոյնպէս աւելորդ կը դատեմ անոր բովան-

դակութեան վրայ ծանրանալ, վասն զի գիրքն
արդէն հրատարակուած է եւ ծանօթ է գիտա-
կան աշխարհի: Զեմ ուզեր վերջապէս քննական
վերլուծումը տալ այդ երկին, քանի որ արդէն
քիչ թէ շատ անցած է քննութեան բովէն: Միայն
այս կը շեշտեմ թէ Գօշի այս գործն ուշագրաւ
դիրք մը գրաւած է մեր մատենագրութեան մէջ՝
ունենալով հանդերձ պակասաւոր կէտեր: Պէտք է
աչքի առջեւէ չհեռացնել սա պարագան: Գան-
ձակեցի վարդապետը խոպան եւ անմշակ երկիր
մըն է, որ կը թեւակոխէ, անիկա չունի նախա-
կարապետ առաջնորդ մը: Նա կոչուած է ըլլալու
առաջնորդ, ինքը՝ աստուածային գիտութիւն-
ներու հետամուտ վարդապետ մը: Նա խելահաս
է իր հմտութեան մակարդակին, հասու է իրին
դժուարութեան: Կը դանդաղի հպատակիլ Ստե-
փաննոս Աղուանից կաթողիկոսին եւ ուրիշներու,
որոնք զինքը անընդհատ կը ստիպեն այս գործ-
քին նուիրուիլ: Կը հնազանդի, կ'աւարտէ գիր-
քը, իր անատակութեան համոզումը սակայն չի
փարատիր: Օրինակ մը Ստեփաննոս կաթողիկոսին
կը նուիրաբերէ անկէ ջերմապէս խնդրելով՝ որ
զայն քննութեան ենթարկէ եւ եթէ պակասա-
ւոր գտնէ առանց վարանելու բառնայ զայն մէջ-
տեղէն եւ թէ ինքը պատրաստ է անյապաղ իր
քօմէ եղած օրինակը (գուցէ նախնականը) հրոյ
ձարակ տալ:

Հազիւ կը ծանօթայ երկս՝ կարճ ժամանակի
մէջ Հայոց քով կը տարածուի սա խորագրի տակ՝
«Մխիթարայ Գօշի Դատաստանագիրք
Հայոց», ամբողջական կամ մասնական արտա-
գրութեամբ. պարագաներու համեմատ կը հա-
մոռտուի ալ: Այնուհետեւ ան կ'ըլլայ հայկա-
կան ատենին եւ հայ որդւոյն վճռին գիրքը: Անոր
համեմատ կը շարժին աղգային եկեղեցական ու
քաղաքական դատաւորները: Հայն ուր կ'երթայ
հոն կը տանի իր դատաստանագիրքն ու ամէն
ճիգ կը թափէ անոր համեմատ դատելու եւ
դատուելու:

Այսպէս ծագում կ'առնուն Դատաստանա-
գրքիս բնագրական տարբերակներն (ասոր մէջ
մեծ դեր կը կատարեն նաեւ օրինակողները) եւ
խմբագրութիւնները: Այսպէս երեւան կու գան
թարգմանութիւնները: Այս ամէնուն նկատմամբ
ընդ հուպ:

Մխիթար Գօշ իր Դատաստանագրքին
ճննդեան եւ զարգացման պատմութիւնն ըրած է
այդ գրքին մէջ հիւսած յիշատակարաններովը:
Ասոնց ոմանց բովանդակութիւնը տեսանք Մխի-
թարի կենսագրութեան մէջ: Հոս յառաջ կը

¹ Ստեփաննոս Ռոշբա իր ժամանակագրութեան մէջ
հակառակ դարերու վկայութեան յանուն Մխիթարայ ծա-
նօթ Դատաստանագրքին հեղինակ կը նշանակէ Յովսէփ
անուն անձ մը. կը գրէ՝ «Հայրն Յովսէփ ի Դուռնոյ անա-
պատէն հրամանաւ Տ. Ստեփաննոսի Աղուանից կաթուղի-
կոսին, յաւուրս մեծի Ռուբինի Նիքիկոյ իշխանին պրեպո-
զիտատանագիրքն Հայոց, զեկեղեցականաց եւ զաշխար-
հականաց խառն ի խուռն եղեալ»: Ռոշբա հեղինակն ու
յորդորդն իրարու հետ շփոթած է: